

СТЕБЕЛЄВ А. М.,

аспірант кафедри кримінально-правових
дисциплін факультету № 6
(Харківський національний
університет внутрішніх справ),
адвокат

УДК 343.1

ДОБРОВІЛЬНЕ ВІДШКОДУВАННЯ (КОМПЕНСАЦІЯ) ШКОДИ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Стаття присвячена розгляду проблемних питань відшкодування (компенсації) шкоди, завданої кримінальним правопорушенням. У статті проаналізоване чинне законодавство, а також наукові пропозиції щодо вдосконалення механізму добровільного відшкодування шкоди. Автор пропонує доповнити КПК України статтею про процесуальний порядок добровільного відшкодування (компенсації) шкоди, завданої кримінальним правопорушенням.

Ключові слова: добровільне відшкодування (компенсація) шкоди, кримінальне провадження, відновне правосуддя, медіація.

Статья посвящена рассмотрению проблемных вопросов возмещения (компенсации) вреда, причиненного уголовным правонарушением. В статье проанализировано действующее законодательство, а также научные предложения по совершенствованию механизма добровольного возмещения вреда. Автор предлагает дополнить УПК Украины статьей о процессуальном порядке добровольного возмещения (компенсации) вреда, причиненного уголовным правонарушением.

Ключевые слова: добровольное возмещение (компенсация) вреда, уголовное производство, восстановительное правосудие, медиация.

Article is devoted to issues of compensation of damage caused by criminal offense. The article is analyzed current legislation and scientific proposals to improve mechanism of voluntary reparation. The author proposes to supplement Criminal Procedure Code of Ukraine article on procedural order of voluntary compensation of damages caused by criminal offense.

Key words: voluntary compensation damages, criminal proceedings, restorative justice, mediation.

Вступ. Сучасна міжнародна і європейська практика захисту прав людини свідчить про тенденції відмови світової спільноти від виключно каральної реакції на злочин, яка не може належним чином забезпечити як права осіб, які його вчинили, так і потерпілих [1, с. 213]. На сьогодні в Україні особливої актуальності набуває реалізація концепції відновного правосуддя та розробка механізму добровільного відшкодування шкоди, завданої кримінальним правопорушенням.

Постановка завдання. Метою статті є розгляд українського законодавства щодо відшкодування (компенсації) шкоди у кримінальному процесі та формування пропозицій щодо вдосконалення кримінального процесуального законодавства в сфері добровільного відшкодування (компенсації) шкоди, завданої кримінальним правопорушенням.

Результати дослідження. Добровільне відшкодування (компенсація) заподіяної шкоди як спосіб відновлення майнових прав потерпілих передбачений ч. 1 ст. 127 КПК України, згідно з якою підозрюваний, обвинувачений, а також за його згодою будь-яка інша фізична чи юридична особа мають право на будь-якій стадії кримінального провадження відшкодувати шкоду, завдану потерпілому, територіальній громаді, державі внаслідок вчинення кримінального правопорушення [2].

Слід зазначити, що КПК України 1960 р., порівняно з новим КПК 2012 р., взагалі не передбачав окремої статті про право або обов'язок добровільного відшкодування шкоди. У ст. 7-1 КПК України 1960 р. серед підстав закриття кримінальної справи зазначено примирення обвинуваченого, підсудного з потерпілим. Стаття 8 КПК України 1960 р. визначала порядок звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з примиренням обвинувачення, підсудного з потерпілим. Так, прокурор, а також слідчий за згодою прокурора вправі за наявності підстав, зазначених у ст. 46 КК України, винести мотивовану постанову про направлення справи до суду для вирішення питання про звільнення обвинуваченого від кримінальної відповідальності. За наявності підстав, зазначених у ст. 46 КК України, у справах, які надійшли до суду з обвинувальним висновком, суд у судовому засіданні виносить постанову про закриття справи. Отже, матеріально-правовими підставами звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з примиренням обвинуваченого, підсудного з потерпілим є вчинення вперше злочину невеликої тяжкості [3, с. 26, 30–31].

Новий КПК України 2012 р. у ч. 1 ст. 127 вводить правило, відповідно до якого добровільне відшкодування (компенсація) заподіяної кримінальним правопорушенням шкоди можливе як самим підозрюваним чи обвинуваченим, так і будь-якою фізичною чи юридичною особою на прохання підозрюваного чи обвинуваченого, або за наявності його згоди. Однак, якщо стосовно фізичних осіб як суб'єктів добровільного відшкодування заподіяної підозрюваним, обвинуваченим шкоди якихось застережень (крім наявності в них цивільної дієздатності) не виникає, то щодо юридичних осіб вони є. Річ у тім, що добровільно відшкодувати заподіяну підозрюваним, обвинуваченим майнову та/або моральну шкоду вправі лише юридичні особи приватного права. Юридичні особи публічного права, а так само ті, що утворені і функціонують на основі державної чи комунальної власності, такого права не мають [4, с. 348]. Отже, до суб'єктів цієї форми відшкодування не належать юридичні особи, які: а) є особами державної або комунальної власності; б) фінансуються з місцевого, Державного бюджету України; в) належать суб'єктам господарювання, що є у державній або комунальній власності, або в статутних капіталах яких є частка державної, комунальної власності [5, с. 244].

Але слід зауважити, що механізм коментованого способу відшкодування (компенсації) завданої злочином шкоди кримінальним процесуальним законодавством не передбачений. Положення про добровільне відшкодування шкоди є новелою КПК 2012 р., КПК 1960 р. такого положення не передбачав взагалі. Однак, цей спосіб відшкодування завданої злочином шкоди залишається досить поширеним. Тож законодавче закріплення добровільного відшкодування винним заподіяної кримінальним правопорушенням шкоди, як окремого правового способу усунення шкідливих його наслідків, є позитивним явищем, про що свідчить судова практика.

Добровільне відшкодування шкоди має важливе значення при призначенні покарання: по-перше, відповідно до п. 2 ч. 1 ст. 66 КК України пом'якшує покарання, по-друге, відповідно до п. 3 ч. 1 ст. 65 КК України позитивно характеризує особу підозрюваного, обвинуваченого. Крім того, добровільне відшкодування заподіяної потерпілому кримінальним правопорушенням шкоди є однією з обов'язкових умов підстави для звільнення особи від кримінальної відповідальності відповідно ст. ст. 45, 46 КК України (у випадках дієвого каяття або у разі примирення потерпілого з обвинуваченим). Детальний аналіз суті положень ст. 285 КПК України про кримінальне провадження щодо звільнення особи від кримінальної відповідальності у випадках, передбачених КК, дозволяє зробити висновок, що такий підхід породжує певну проблемну ситуацію. Так, він позбавляє визначеності у застосуванні такого засобу захисту порушених прав потерпілої від злочину особи саме через вчинення процесуальних і фактичних дій слідчих і прокурорів, які б пропонували винній особі добровільне відшкодування у випадках, коли вона не відшкодувала шкоду за власною ініціативою.

На думку автора, у КПК України у ст. 276 слід передбачити обов'язок слідчого при повідомленні особи про підозру роз'яснювати підозрюваному, що добровільне відшкодування (компенсація) шкоди, завданої його протиправними діями, та усунення її наслідків є обставиною, яка відповідно до п. 2, ч. 1, ст. 66 КК України пом'якшує покарання, а також у разі дієвого каяття або примирення з потерпілим і повного відшкодування шкоди – кримінальне провадження може бути закрито відповідно до ст. ст. 45, 46 КК України та ст. 285 КПК України.

Аналіз положень цивільного законодавства дозволяє визначити способи відшкодування (компенсації) завданої шкоди, а саме: а) відшкодування шкоди в натурі (наприклад, повернення викрадених речей того ж роду і такої ж якості; виконання робіт, необхідних для відновлення первісного стану пошкодженої речі, заміна втрачених речей аналогічними або приблизно рівноцінними за вартістю, іншим майном тощо); б) відшкодування збитків у повному обсязі в грошовому еквіваленті; в) загладження шкоди в інший спосіб (ч. 4 ст. 22, ч. 3 статті 23, 1168, 1192, 1199, 1202, 1203, 1208 ЦК України) [6].

Слід відмітити, що повне відшкодування завданих збитків або усунення заподіяної шкоди означає добровільне задоволення в повному обсязі обґрунтованих претензій потерпілого, що засновані на матеріалах кримінального провадження. Таким чином, критеріями для визначення способів відшкодування (компенсації шкоди) є: 1) вид завданої шкоди (моральна, фізична, майнова); 2) позиція потерпілого, яка має пріоритетне значення.

Оскільки згода підозрюваного, обвинуваченого на добровільне відшкодування (компенсації) шкоди, а також згода потерпілого на відповідний спосіб її відшкодування (компенсації) має правове значення, то належно процесуальною формою їх фіксації може бути: а) усна заява, оформлена відповідним протоколом або зафіксована в журналі судового засідання та засвідчена їх підписом; б) письмова заява, що подається потерпілим, підозрюваним, обвинуваченим до органів, які здійснюють кримінальне провадження. У кожному окремому випадку повинні бути зібрані докази, що підтверджують факт добровільного відшкодування (компенсації) завданих збитків або усунення (загладження) заподіяної шкоди (наприклад, заяви і розписки потерпілих, квитанції, інші фінансові документи), які долучаються до матеріалів кримінального провадження [5, с. 245].

Слід підтримати пропозицію І.І. Татарина [7, с. 13] та Я.О. Клименка [8, с. 7], які пропонують доповнити КПК України статтею про порядок добровільного відшкодування шкоди, в якій передбачити обов'язок слідчого, прокурора складати протокол у випадках: 1) інформування підозрюваного, обвинуваченого про їхнє право на добровільне відшкодування шкоди, завданої потерпілому внаслідок кримінального правопорушення, та його наслідки; 2) фактичного добровільного відшкодування (компенсації) потерпілому завданої майнової та/або моральної шкоди.

Не можна погодитися з думкою тих науковців, які вважають, що механізм добровільного відшкодування шкоди вдосконалив передбачене право фізичних чи юридичних осіб добровільно перераховувати кошти на депозитний рахунок органу розслідування чи суду [7, с. 9; 9, с. 35]. Так, І.І. Татарин пропонує доповнити ст. 127 КПК України ч. 4 такого змісту: «Підозрюваний, обвинувачений, а також за його згодою інша фізична чи юридична особа приватного права мають право добровільно внести на депозитний рахунок органу досудового розслідування чи суду кошти для забезпечення відшкодування шкоди, завданої кримінальним правопорушенням» [7, с. 9]. Автори проекту Кримінально-процесуального кодексу № 1233 від 13.12.2007 були тієї ж думки. Так, ст. 272 зазначеного проекту КПК «Добровільне відшкодування заподіяної злочином чи суспільно-небезпечним діянням шкоди» у п. 3 зазначала: «У разі, якщо підозрюваний, обвинувачений, цивільний відповідач, їхні законні представники, представники, фізичні чи юридичні особи, які в силу закону несуть майнову відповідальність, із метою відшкодування завданої злочином чи суспільно-небезпечним діянням шкоди перерахували кошти в розпорядження органу досудового слідства, ці кошти зберігаються на депозитному рахунку до вступу в законну силу судового рішення» [10].

На думку автора цієї статті така пропозиція науковців відкриває широкі можливості для корупційних схем працівників органів розслідування та суду, а крім того, спричинить затягування необхідних виплат потерпілим. Тому пропонуємо передбачити в КПК України таке положення: «Добровільне відшкодування (компенсація) шкоди може бути здійснено шляхом добро-

вільного відкриття підозрюваним, обвинуваченим, а також за його згодою іншою фізичною чи юридичною особою приватного права банківського рахунку на ім'я потерпілого, який може у будь-який час зняти кошти з цього рахунку».

Добровільність відшкодування шкоди, завданої внаслідок вчинення кримінального правопорушення, є однією з основних умов при укладанні правових угод.

Глава 35 Розділу VI «Особливі порядки кримінального провадження» нового КПК України вводить ще одну новелу в кримінальний процес України, а саме кримінальне провадження на підставі угод.

Відповідно до ст. 468 КПК України у кримінальному провадженні можуть бути укладені такі види угод: 1) угода про примирення між потерпілим та підозрюваним чи обвинуваченим; 2) угода між прокурором та підозрюваним чи обвинуваченим про визнання винуватості [2].

Частиною 3 і ч. 4 ст. 469 КПК України передбачені категорії справ, у яких можуть бути укладені угоди про визнання винуватості та про примирення. Так, угода про примирення між потерпілим та підозрюваним чи обвинуваченим може бути укладена у провадженні щодо кримінальних проступків, злочинів невеликої чи середньої тяжкості та у кримінальному провадженні у формі приватного обвинувачення.

Як слушно зазначає М.М. Квятковський, законодавець у цих нормах закону виходить із класифікації злочинів, визначених ст. 12 КК України, а також наведеного у ст. 477 КПК України переліку конкретних кримінальних правопорушень, розгляд яких належить до категорії приватного обвинувачення [11, с. 103].

Слід зауважити, що судова практика реалізує положення ст. 477 КПК України досить специфічно. Так, у доповненні до інформаційного листа Вишого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 15.11.2012 № 223-1679/0/4-12 «Про деякі питання здійснення кримінального провадження на підставі угод» роз'яснюється, що угода про примирення може бути укладена тільки у випадках, коли кримінальне правопорушення завдає шкоди приватним інтересам (інтересам фізичної особи) та/або майновим інтересам юридичної особи, тобто лише щодо діянь, які посягають на приватні інтереси та не зачіпають значною мірою публічних інтересів. У злочинах, де основним безпосереднім об'єктом виступають публічні інтереси (зокрема, немайнові), а спричинена конкретним фізичним чи юридичним особам шкода є лише проявом посягання на основний об'єкт, укладення угоди про примирення не допускається [12].

Враховуючи, що законодавець не зробив таких винятків, можна зробити висновок, що таке судове роз'яснення суперечить змісту ст. 12 КК України та ст. 447 КПК України, тому що рекомендують не затверджувати угоди і в тих випадках, коли кримінальні правопорушення підпадають під перелік, що міститься у цих нормах закону, а шкоду було заподіяно лише потерпілому. Наприклад, суб'єктивна сторона кримінального правопорушення, передбаченого ст. 296 КК України, характеризується мотивами явної неповаги до суспільства. Таким чином, не можна затверджувати угоду про примирення між потерпілим та підозрюваним чи обвинуваченим у цій категорії справ навіть у тому випадку, коли фактично від злочину шкоду заподіяно лише потерпілому (наприклад, у темному провулку за відсутності інших громадян обвинувачений без причини побив потерпілого), при цьому потерпілий буде позбавлений можливості ініціювати та укласти угоду про примирення на вигідних для себе умовах і негайно отримати компенсацію за спричинену йому злочином матеріальну та моральну шкоду, оскільки, як правило, лише у випадку укладення угоди обвинувачений може негайно і реально відшкодувати заподіяну шкоду, розраховуючи на більш м'яке покарання [11, с. 103].

Аналізуючи проблемні питання укладання угод про примирення, слід відзначити, що стаття 469 КПК України визначає суб'єктів ініціювання та укладання угоди. Так, угода про примирення може бути укладена за ініціативою потерпілого, підозрюваного або обвинуваченого. Домовленості стосовно угоди про примирення можуть проводитися самостійно потерпілим і підозрюваним чи обвинуваченим, захисником і представником або за допомогою іншої особи, погодженої сторонами кримінального провадження (крім слідчого, прокурора або судді) [2]. Але КПК України не визначає вимог до так званих осіб, погоджених сторонами кримінального провадження.

Вбачається, що це місце повинна зайняти така процесуальна особа, як посередник (медіатор). Відповідно до проекту закону України «Про медіацію», внесеного народними депутатами України А.І. Шкрум, О.І. Сироїд, В.Ю. Пташник, Б.Ю. Береза та ін., медіатор – особа, яка відповідає вимогам, встановленим цим законом, та медіаційним застереженням (угодою про медіацію), має статус медіатора відповідно до цього закону, які сторони спору обрали для проведення медіації. Стаття 13 проекту визначає статус медіатора. Так, медіатором може бути фізична особа, яка досягла двадцяти п'яти років, має вищу або професійно-технічну освіту та пройшла професійне навчання медіації, що має включати 90 академічних годин початкового навчання, в тому числі не менше 45 академічних годин навчання практичним навичкам.

Додаткові вимоги щодо набуття статусу медіатора за спеціалізацією можуть встановлюватися законами України, організаціями, що забезпечують проведення медіації, об'єднаннями медіаторів.

Медіатором не може бути особа: 1) визнана судом обмежено дієздатною або недієздатною; 2) яка має непогашену або не зняту у встановленому законом порядку судимість; 3) звільнена з посади судді, прокурора, слідчого, з державної служби або зі служби в органах місцевого самоврядування за порушення присяги, вчинення корупційного правопорушення; 4) щодо якої відповідно до встановленого законом порядку прийняте рішення про припинення статусу медіатора [13].

Слід зазначити, що в Україні ідея відновного правосуддя та медіації, як однієї з її форм, підтримується широким колом правників. Так, останнім часом Верховний суд України прийняв декілька постанов, що орієнтують суди на активну співпрацю з громадськими організаціями у справі примирення сторін. Наприклад, постановою Пленуму Верховного Суду України від 16 квітня 2004 р. № 5 «Про судову практику застосування судами України законодавства у справах про злочини неповнолітніх» роз'яснюється, що суди повинні активніше залучати громадськість до вирішення питань, які виникають стосовно неповнолітніх та при виконанні вироків чи інших судових рішень щодо них. Рекомендувати судам всіяко підтримувати діяльність тих громадських організацій, які ставлять за мету до судового розгляду справи досягнути примирення між неповнолітнім, котрий вчинив злочин, і потерпілим, – надавати таким організаціям відповідну інформацію, інформувати підсудних та інших законних представників про наявність у районі (місті) таких організацій, надавати можливість потерпілому і обвинуваченому звертатися до цих організацій для вирішення конфлікту та досягнення примирення. Досягнення за допомогою таких громадських організацій примирення між потерпілим і обвинуваченим (підсудним), відшкодування потерпілому матеріальної і моральної шкоди можуть бути підставами для закриття справи або врахування як обставин, що пом'якшують покарання [14].

Український центр порозуміння розпочав свою роботу в 1994 р. як представництво міжнародної організації Search for Common Ground («Пошук порозуміння») в Україні. У березні 2002 р. управління юстиції м. Києва зареєстровано благодійну організацію «Український центр порозуміння». Український центр порозуміння є ініціатором розвитку програм відновного правосуддя в Україні. У 2003 р. центром був розпочатий проект зі створення центрів відновного правосуддя в громаді – спеціальних служб, що надають послуги з проведення програм примирення для учасників конфліктів, зокрема, кримінальних. Сьогодні центри відновного правосуддя працюють у 13 регіонах України, координуючи свою діяльність із місцевою владою, соціальними службами, судами, прокуратурою і міліцією [15].

Отже, пропонуємо п. 1 ст. 469 КПК України викласти у такій редакції: «Угода про примирення може бути укладена за ініціативою потерпілого, підозрюваного або обвинуваченого. Домовленості стосовно угоди про примирення можуть проводитися самостійно потерпілим і підозрюваним чи обвинуваченим, захисником і представником або за допомогою медіатора, особа якого погоджена сторонами кримінального провадження».

Основним недоліком інституту угод є проблема можливості оскарження. Потерпілий та підозрюваний чи обвинувачений обмежуються у праві подавати апеляційну скаргу відповідно до ст. ст. 394, 424 КПК України. Апеляційне оскарження можливе лише з підстав призначення більш суворішого покарання або винесення вироку без згоди підозрюваного чи обвинуваченого на призначення покарання.

На думку автора статті, неможливість апеляційного оскарження цих рішень протирічить ст. 55 Конституції України, яка передбачає, що кожному гарантується право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб [16]. Слід відмітити, що відповідно до рішення Конституційного Суду України від 25.11. 1997 р. за конституційним зверненням гр. Г. Дзюби «частину 2 статті 55 Конституції України необхідно розуміти так, що кожен, тобто громадянин України, іноземець, особа без громадянства, має гарантоване державою право оскаржити в суді загальної юрисдикції рішення, дії чи бездіяльність будь-якого органу державної влади, органу місцевого самоврядування, посадових і службових осіб, якщо громадянин України, іноземець, особа без громадянства вважають, що їх рішення, дія чи бездіяльність порушують або ущемляють права і свободи громадянина України, іноземця, особи без громадянства чи перешкоджають їх здійсненню, а тому потребують правового захисту в суді [17].

Неодноразово науковці звертали увагу, що укладена до постановлення вироку угода про примирення між потерпілим та підозрюваним чи обвинуваченим не відповідає принципу презумпції невинуватості [18; 20]. Відповідно до ст. 62 Конституції України особа вважається невинуватою у вчиненні злочину і не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вину не буде доведено у законному порядку і встановлено обвинувальним вироком суду [16]. Тобто, презюмується невинуватість особи на всіх стадіях кримінального процесу аж до обвинувального вироку суду. Угоди про примирення, врегульовані гл. 35 КПК України, суперечать презумпції невинуватості, адже особа визнає себе винуватою у скоєнні злочину або погоджується відшкодувати шкоду завчасно. Як слушно зазначає О.В. Александренко, особливі застереження щодо реалізації норм гл. 35 КПК України виникають, якщо брати до уваги, скажімо, суб'єктивний фактор або можливу упередженість прокурора, який може вплинути на підозрюваного чи обвинуваченого [18, с. 100].

Розглядаючи проблемні питання добровільного відшкодування шкоди, вважаємо за потрібне розглянути думку про можливість зупинення строків досудового розслідування на час здійснення медіації.

Так, І.С. Кривонос пропонує розширення переліку підстав зупинення досудового розслідування, що містяться у ст. 280 КПК України, у разі досягнення між потерпілим та підозрюваним (обвинуваченим) домовленості про відшкодування шкоди, нанесеної кримінальним правопорушенням, при вирішенні питання про звільнення від кримінальної відповідальності або при виконанні умов угоди, укладеної на підставі ст. 471 КПК України на строк, який не перевищує одного року [19, с. 16].

Автор статті підтримує точку зору М.І. Карпенко, який вважає, що зупинення строків досудового розслідування на час здійснення медіації є суперечливим. Він зазначає, що варто лише звернути увагу на те, що стосовно особи, яка вчинила злочин, можуть спливати строки перебування її під вартою. Включення часу, відведеного на примирення сторін, до процесуальних строків може призвести до невинуватого затягування процедури медіації її учасниками [20, с. 72–73].

Висновки. На підставі вищевикладеного пропонується доповнити КПК України статтею про процесуальний порядок добровільного відшкодування (компенсації) шкоди, завданої кримінальним правопорушенням.

Список використаних джерел:

1. Меркулова Ю.В. Медіація в кримінальному процесі України: проблеми та перспективи / Ю.В. Меркулова // Південноукраїнський правничий часопис. – 2013. – № 1. – С. 213–215.
2. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 № 4651-VI. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.
3. Кримінально-процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар / За заг. ред. В.Т. Маляренка, В.Г. Гончаренка. – Вид. шосте, перероб. і доп. – К.: «Юрисконсульт», «Юс-тініан». – 2010. – 896 с.
4. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар: у 2 т. – Т. 1 / О.М. Бандурка, С.М. Блажівський, С.П. Бурдоль та ін.; за заг. ред. В.Я. Тація, В.П. Пшонки, А.В. Портнова. – Х.: Право, 2012. – 768 с.

5. Кримінальний процес: підручник / Ю.М. Грошевий, В.Я. Тацій, А.Р. Туманянц та ін.; за заг. ред. В.Я. Тація, Ю.М. Грошевого, О.В. Капліної, О.Г. Шило. – Х.: Право, 2013. – 824 с.
6. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/435-15>.
7. Татарин І.І. Забезпечення відшкодування шкоди, заподіяної кримінальним правопорушенням, на досудовому розслідуванні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук, 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність / Львів. нац. ун-т ім. І. Франка / І.І. Татарин. – Л., 2015. – 19 с.
8. Клименко Я.О. Цивільний позов як одна із форм забезпечення слідчим відшкодування шкоди, завданої злочинцем: автореф. канд. ... юрид. наук 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика, судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність / Національна академія внутрішніх справ України / Я.О. Клименко. – К., 2003. – 16 с.
9. Нор В.Т. Інститут відшкодування (компенсації) шкоди у кримінальному провадженні за чинним КПК України: здобутки і резерви для вдосконалення / В.Т. Нор // Право України. – 2013. – № 11. – С. 32–41.
10. Проект Кримінально-процесуального кодексу України № 1233 від 13.12.2007. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?id=&pf3516=1233&skl=7.
11. Квятковський М.М. Проблемні питання кримінального провадження на підставі угод про визнання винуватості та про примирення у кримінальному провадженні / М.М. Квятковський // Слово Національної школи суддів. – 2013. – № 4 (5). – С. 98–103.
12. Про доповнення до інформаційного листа Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 15.11.2012 № 223-1679/0/4-12 «Про деякі питання здійснення кримінального провадження на підставі угод». [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v0223740-13>.
13. Проект Закону України «Про медіацію» № 2480 від 27.03.2015. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=54558.
14. Про судову практику застосування судами України законодавства у справах про злочини неповнолітніх: постанова Пленуму Верховного Суду України № 5 від 16 квітня 2004 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.scourt.gov.ua>.
15. Про Український центр порозуміння. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ucsg.org.ua>.
16. Конституція України від 28 червня 1996 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>.
17. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням громадянки Дзюби Галини Павлівни щодо офіційного тлумачення частини другої статті 55 Конституції України та статті 248-2 Цивільного процесуального кодексу України (справа громадянки Г.П. Дзюби щодо права на оскарження в суді неправомірних дій посадової особи) від 25.11.1997 № 6-зп. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/v006p710-97>.
18. Александренко О.В. Інститут угоди про примирення у кримінальному процесі України / О.В. Александренко, А.В. Титко // Юридична наука. – 2013. – № 2. – С. 95–103.
19. Кривонос І.С. Інститут зупинення досудового розслідування у кримінальному процесі України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. за спеціальністю: 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність. – Харків / Нац. ун-т внутр. справ. / І.С. Кривонос. – Х. – 2015. – 21 с.
20. Карпенко М.І. Угода про примирення у кримінальному процесі / М.І. Карпенко, О.Д. Зоря, О.О. Малова // Юридична наука. – 2013. – С. 69–77.

